

Hyvinvointivaltion kolme vaihtoehtoista tulevaisuutta*

JAN OTTO ANDERSSON

Nykyinen hyvinvointivaltio liittyy tiiviisti siihen kehitystapaan, jota kutsun *fordistiseksi*. Fordistinen kehitystapa nojautuu suurtuotannon etujen systemaattiseen hyväksikäyttöön; tayloristiseen *staff-and-line* organisaatioon; halpaan energiaan — varsinkin öljyyn; joukkokulutukseen — varsinkin kestävien kulutushyödykkeiden, kuten autojen ja kotitalouskoneiden leviämiseen; keskitettyyn työsopimusjärjestelmään sekä keynesiläistyyppiseen kasvu- ja suhdannepolitiikkaan.

Tämän fordistisen kehitystavan luonnollinen osa on Beveridgeläinen sosiaaliturvajärjestelmä, kansallinen terveyshuoltojärjestelmä sekä kansallinen koulutusjärjestelmä. Vaikka n.s. sääntelykoulukunnan tutkimustraditiossa *New Deal* Yhdysvalloissa on nähty kypsän fordismmin alkuna, Ruotsin kansankotimalli on luultavasti selkein esimerkki tästä kehitystavasta ja siihen liittyvästä hyvinvointivaltios- ta. Suomessa fordistinen kehitystapa sai kypsät muodot vasta 1960-luvun loppupuolella.

Tämä fordistinen kehitystapa joutui globaaliseen kriisiin 1970-luvulla. Kriisin syyt ja ilmentymät olivat monenlaiset ja monentasoiset. Kansainvälisellä tasolla olivat Bretton Woods -järjestelmän luhistuminen ja öljyhintojen nousu näkyvimmit ilmiöt. Teollisuuden laskeva kannattavuus, kiihtyvä inflaatio ja lisääntyvä työttömyys sekä kasvavat budjettivajeet olivat leimaa-antavia johtavissa kapitalistisissa maissa. Puhuttiin stagflaatiosta;

uudesta pitkästä laskukaudesta; keynesiläisyyden, työyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion kriiseistä; Tanskan tai Ruotsin taudista.

Olemmeko 1980-luvulla jo löytäneet uuden kehitystavan? Mikroelektroniikka, joustava erikoistuminen, *economies of scope*, deregulaatio, tarjontapolitiikka, uusi kansainvälistymisaalto jne., muodostavatko nämä yhdessä uuden *postfordistisen* kehitystavan? Uskon että tällainen johtopäätös on ennenaikainen, vaikka OECD-maiden taloudet ovat tämän vuosikymmenen toisella puoliskolla olleet ylättävän dynaamisia. Ei ole tapahtunut sellaisia institutionaalisia muutoksia, jotka vastaisivat fordismmin läpimurtoa. Emme ole vielä nähneet sellaista uudistusohjelmaa, joka olisi laajan projektin tai yhteiskuntakompromissin tulos. Jos etsimme historiallista analogiaa 1980-luvulle se olisi mielestäni lähinnä 1920-luku. Silloinhan kehittyi toki fordismmin teknillinen perusta, mutta eivät vastaavat fordistiset yhteiskunnalliset sääntelymuodot. Silloinkin romantisoitiin sääntelemättömien markkinoiden tehokkuutta ja joustavuutta.

1990-luvulle tultaessa näen kolme vaihtoehtoista kehitysmahdollisuutta. Kutsun niitä *uusfordistiseksi* eli sinipunaiseksi, *uusoikeistolaiseksi* eli sinivihreäksi ja *uusvasemmistolaiseksi* eli punavihreäksi. Jokaisella kehitysmallilla on oma »hyvinvointivaltionsa».

Uusfordistinen vaihtoehto

Ymmärtääkseni selkein yritys elvyttää fordis-

* Kansantaloudellisen Yhdistyksen iltapäiväseminaarissa 14. 11. 1989 pidetty puheenvuoro.

tista kehitystapaa on *Jacques Delorsin* Eurooppa-projekti. Hänen näkökulmastaan sisäiset markkinat eivät ole toimivia ilman uutta *euro-korporatismia*. Tavaroiden, palvelujen, pääomien ja työvoiman täysin vapaa liikkuminen EY-alueen sisällä edellyttää uusien keskitettyjen instituutioiden luomista.

EY:n komission presidentti, Jacques Delors, on ruumillistanut tämän uusfordistisen projektin. Kuunnellaanpa häntä lyhyesti:

»When all is said and done, this is what the 1992 deadline is about; paving the way for a European industrial relations area; it must not be dominated by legislation imposed from above, but fuelled by the dynamic of social dialogue between the two sides of industry: the European Trade Union Confederation, the Union of Industries of the European Communities and the European Centre of Public Enterprises. Relunched on my initiative in January 1985, the Val Duchesse meetings enabled the Community's employers and trade unions leaders to agree on the essential guidelines: coordination of macro-economic policies, revival of growth, formation of a European network of infrastructures, arrangements for introducing new technologies in the firm (with special emphasis on information and training for workers).» (Delors 1989, 21)

EY on kuitenkin liian heterogeeninen ja sen keskuselimet liian heikot jotta eurokorporatistinen projekti voisi onnistua lähitulevaisuudessa.

»Kolmannen tien politiikka» Ruotsissa on myös esimerkki uusfordistisesta projektista. Se on tukenut vanhojen suurten yritysten kasvua, mutta hidastanut uusien dynaamisten yritysten nousua. Sen tulevaisuutta on siksi yhä enemmän asetettu kysymyksenalaiseksi (vrt. *Erixon* 1989).

Mikäli uusfordistiset projektit onnistuvat, tuntemamme hyvinvointivaltio voidaan säilyttää ja sitä voidaan kehittää. On kuitenkin selvää, että hidaskasvun nousu julkisten palveluiden tuotannossa, kytkettynä talouskasvun myötä yhä kasvavaan koulutus-, terveys-, sosiaali- ja ympäristöpalvelujen kysyntään, tulee aiheuttamaan kasvavaa verorasi-

tusta sekä ristiriitoja julkisen ja yksityisen sektorin välillä.

Mikäli nämä elpymispyrkimykset epäonnistuvat nousee kaksi vaihtoehtoista projektia ajankohtaiseksi. Näistä olen itse kiinnostunut puna-vihreästä, mutta luonnehdin silti lyhyesti sini-vihreääkin vaihtoehtoa.

Uusoikeistolainen vaihtoehto

Tämä projekti rakentuu fordistisen hyvinvointivaltion uusliberaaliseen kritiikkiin. Kollektiivisuuden sijaan on kaivattu vapautta ja yksilöllisyyttä, julkisen sijaan yksityistä. Tarkana on osaksi byrokraatiakritiikki, osaksi verokritiikki ja hyvätuloisten halu hankkia haluamiaan palveluita. Esim. SYKL:n julkaisema kirjanen »*Suomi kukoistamaan yksityistämällä*» edustaa hyvin tätä ajattelutapaa.

Pyrkimykset luoda markkinoiden varassa toimiva palveluyhteiskunta ovat tutut thatcherilaisesta Englannista, uusoikeistolaisista Yhdysvalloista sekä shintolaisesta Japanista. Se on mahdollista korostamalla uusia autoritäärisiä, lakiin ja järjestykseen perustuvia piirteitä yhteiskunnassa. Myös eko-oikeistolainen ajattelu — esimerkiksi *Pentti Linkolan* mukaisesti — vie samanlaiseen tulokseen; meillä ei ole varaa yleisiin hyvinvointijärjestelmiin. Joudumme tyytymään korkeintaan »kahden vauhdin» sini-vihreään yhteiskuntaan, jossa heikot joutuvat hyväksymään hyvin alhaisen elintason ja palvelutason.

Uusvasemmistolainen vaihtoehto

Puna-vihreä postfordistinen projekti rakentuu kolmeen yhteiskuntataloudelliseen muutokseen:

1. Talouselämän uudistukseen korostamalla työntekijöiden osallistumista ja vastuuta.
2. Kansalaisten toiminnan vapautumiseen kansalaistulon avulla. Liittäisin kuitenkin tähän uuteen kansalaisoikeuteen velvollisuuden osallistua yhteiskuntapalveluun (esim. 4 tuntia viikossa).

3. Kulutustottumusten ja tuotantomenetelmien muuttamiseen kestävimiksi, varsinkin verotusjärjestelmää hyväksikäyttäen.

Talouselämän demokratisointi. Tietoteollinen toiminta vaatii taylorististen *staff-and-line*-ajatusmallien hylkäämistä. Jatkuva tiedon ja taidon kehitys, jatkuva tuotannon sopeutuminen uusiin mahdollisuuksiin ja vaatimuksiin, jatkuva suora yhteydenpito tuottajan ja käyttäjän välillä vaatii uudentyypistä työntekijää. Hänen on oltava hyvin koulutettu. Hänen on pystyttävä sekä teoreettiseen että käytännölliseen työhön. Hän on vastuussa erittäin kallisarvoisista koneista. Ilman hänen aktiivista osallistumistaan yrityksen kyky kilpailla vaarantuu. Mielenkiinnon ylläpitämiseksi työntekijän on voitettava se vieraantuminen, joka on ollut tyypillistä tayloristisessa joukko-tuotannossa. Ainoastaan työelämän demokratisoiminen ja »hyvien» töiden luominen takaa tämän. Niihin muutoksiin liittyy tietenkin koulutusjärjestelmän laajeneminen ja uudistaminen.

Myös omistus on demokratisoitava. Kansainvälistyneessä taloudessa ainoastaan erilaiset yhteiskunnalliset rahastot — eläkerahastot, palkansaajarahastot, valtiolliset ja kunnalliset rahastot, sivistykselliset rahastot — voivat ylläpitää tarpeellisen kansallisen kontrollin talouden pääomavaltaisesta ja korkeateknologisesta rungosta.

Kansalaistulo. Kansantulosta voitaisiin käyttää 25 % julkisten toimintojen ja palvelujen rahoittamiseen. 25 % voitaisiin jakaa kansalaistulona jokaiselle kansalaiselle. Tällä hetkellä se tarkoittaisi jokaiselle lapselle noin 1 000 markkaa kuukaudessa, työkykyisille noin 2 000 mk/kk ja työkyvyttömille noin 3 000 mk/kk. Bruttoveroaste olisi siis noin 50 %, kun se nyt on noin 40 %.

Kansalaistulo antaisi jokaiselle taloudellisen pohjan oman elämänsä hallintaan ja suunnittelemiseen. Se tekisi palkkatyöläisen riippumattommaksi suhteessa työnantajaan. Se antaisi paremmat mahdollisuudet omaehtoiseen yrittämiseen ja toimintaan. Se nostaisi naisten ja nuorten asemaa perheen sisällä. Se helpottaisi elämää seuduilla, joilla rahan ansaitsemisen mahdollisuudet ovat heikentyneet.

Se muuttaisi asenteita postmaterialisemmiksi. Se vahvistaisi kansalaisyhteiskuntaa.

Liittämällä tietty velvollisuus osallistua yhteiskunnan palvelujen ylläpitämiseen ketään ei jätettäisi täysin yhteisön ulkopuolelle. Samalla taattaisiin riittävä työvoima hoivatöihin ja paikallisympäristön huoltoon, jotka eivät edellytä erityistä ammattitaitoa. Yleinen yhteiskuntapalvelu on luultavasti ainoa tapa säilyttää korkea palvelutaso kaikille ilman että veroaste nousisi sietämättömän korkeaksi.

Kulutustapojen muuttaminen. Nykyinen energiaa ja raaka-aineita tuhlaileva elämämuotomme ei tietenkään ole kestävä. Fordistinen kulutusmalli on syvästi epämoraalinen luonnon, jälkeläistemme ja kehitysmaissa asuvien tarpeiden näkökulmasta. Sen muuttamiseksi tarvitaan sekä valistusta että taloudellisia pakotteita.

Rankaisemalla tuhlailevaa ja ympäristölle vahingollista kulutusta ja tuotantoa on mahdollista vähitellen vaikuttaa elämäntapoihin ja tuotantomenetelmiin. Esimerkiksi lentämistä ja autoilua voidaan verottaa, samalla edistäen juna- ja laivakuljetuksia. Maatalouden kemiallistumista voidaan vähentää hintasuhteita muuttamalla. Tuki voidaan poistaa sellaiselta asumiselta, joka ylittää tietyn standarditason ja siksi vaatii suhteettomasti energiaa lämmitykseen. Mainosta, joka ei ole kuluttajan itsensä pyytämä, on verotettava tuntuvasti kulutusasenteiden muuttamiseksi.

Tuotannossa työvoimavaltaisia menetelmiä on edistettävä muuttamalla radikaalisti verotusta ja työnantajamaksuja nykyisestä pääoma-, raaka-aine- ja energiavaltaisuutta suosivasta suunnasta. Ilmoittamalla hyvissä ajoista muutoksista on mahdollista jo nyt vaikuttaa tutkimuksen ja investointien suuntaukseen.

Nämä kolme muutosta tukisivat toisiaan ja olisivat sopusuhteissa kansalaisuusperiaatteen logiikan kanssa. Ne voimistaisivat kansalaisyhteiskuntaa suhteessa valtioon ja suuryrityksiin. Ne olisivat myös sopusuhteissa joustavamman tuotannon ja tietoteollisen verkostotalouden kehittämisen kanssa. On ainakin mahdollista, että maa joka toteuttaa tällaista uudistusohjelmaa voi toimia edellä-

kävijämaana uuden teknologian hyväksikäytössä.

Puna-vihreä »hyvinvointivaltio» rakentuisi siten toisentyypiseen logikkaan kuin fordistinen. Kun fordistinen hyvinvointivaltio korvaa heikentyvää kansalaisyhteiskuntaa, puna-vihreä vaihtoehto pyrkii kansalaisyhteiskunnan elpymiseen. Kun fordistinen hyvinvointivaltio on riippuvainen alati kasvavasta veropohjasta ja/tai veroasteesta, puna-vihreä vaihtoehto riippuu ihmisten osallistumisesta muodolliseen ja epämuodolliseen tuotantoon sekä heidän yhteiskuntapalvelun muodossa maksamastaan luontaisverosta.

On tietenkin hyvin vaikea arvioida millä todennäköisyydellä puna-vihreä projekti olisi toteutettavissa. On kuitenkin tärkeämpää keskustella eri vaihtoehtojen mielekkyydestä, ja

ottaa kantaa vaihtoehtoihin taloudellisin ja eettisin perustein, kuin harrastaa veikkausleikkiä siitä minkälaiseksi tulevaisuus mahdollisesti muodostuu.

Kirjallisuus

Andersson, Jan Otto (1988): Vänsterframtid. NATIONALEKONOMISKA studier av fordismens kris och morgondagens alternativ. Folkets Bildningsförbund, Helsingfors.

Delors, Jacques (1989): Europe: Embarking on a new course. Contemporary European Affairs, vol. 1 no 1/2.

Erixon, Lennart (1989): Den tredje vägen — inlåsning eller förnyelse? Ekonomisk Debatt 3/89.

Suomi kukoistamaan yksityistämällä, SYKL, Helsinki 1986.